

جغرافیا و روابط انسانی، تابستان ۱۴۰۳، دوره ۷، شماره ۱، صص ۴۲۴-۴۰۴

ارزیابی پایداری اقتصادی مقصدهای گردشگری روستایی از دیدگاه اجتماعات محلی در استان آذربایجان غربی

سهیلا عبدی^۱، فاطمه کاظمیه^{۲*}، حسین راحلی^۳

۱- کارشناس ارشد توسعه روستایی، گروه ترویج و توسعه روستایی، دانشگاه تبریز، دانشکده کشاورزی،

sohylaabdy@gmail.com

۲- دانشیار گروه ترویج و توسعه روستایی، دانشگاه تبریز، دانشکده کشاورزی، (نویسنده مسئول)،

kazemiyeh@tabrizu.ac.ir

۳- استاد گروه ترویج و توسعه روستایی، دانشگاه تبریز، دانشکده کشاورزی

raheli@tabrizu.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴

چکیده

گردشگری روستایی یکی از اجزای مهم صنعت گردشگری به شمار آمده و نیروی اصلی در زمینه بهبود و رشد اقتصادی روستاها محسوب می‌گردد و با ایجاد فرصتی راهبردی سبب تنوع اقتصاد محلی شده و با ایجاد فرصت‌های شغلی مولد مبتنی بر پتانسیل‌های موجود، سبب افزایش سطح رفاه، استانداردهای زندگی، درآمد، امنیت، ثبات و نگهداشت جمعیت در روستا و پیشگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه می‌شود. با وجود مزایای فراوانی که می‌توان برای صنعت گردشگری قائل شد، اگر برنامه‌ریزی صحیحی در این زمینه انجام نشود، توسعه گردشگری تأثیرات زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی منفی را به وجود خواهد آورد و در این صورت نه به عنوان فعالیتی پر سود و منفعت بلکه به عنوان فعالیتی زیان‌آور و نامطلوب مطرح خواهد شد. در این راستا، در دو دهه اخیر نیز با ظهور پارادایم توسعه پایدار در ادبیات گردشگری، نگرانی‌های فزاینده‌ای در خصوص تأثیرات نامطلوب و مخرب گردشگری مطرح شده است و مطالعات و اقدامات تجربی زیادی برای عملیاتی کردن مفهوم توسعه پایدار و مدل‌های ارزیابی آن صورت پذیرفته است ولی علی‌رغم تمام این اقدامات نتایج حاصل از پیشرفت به سوی پایداری مطلوب نبوده است. از طرف دیگر مطالعات نخستین در ایران نیز حاکی از وجود چالش‌های عمده در جهت دستیابی به توسعه پایدار گردشگری به خصوص در مناطق روستایی می‌باشد. لذا مطالعه حاضر با استفاده از روش شناسی توصیفی-پیمایشی، درصدد پاسخگویی به این سوال اساسی است که بر اساس ابعاد و شاخص‌های مؤثر در توسعه پایدار گردشگری روستایی، روستاهای هدف استان آذربایجان غربی از چه سطحی از پایداری اقتصادی برخوردارند؟ به منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از دو روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه) استفاده شد. در این مطالعه با استفاده از پرسشنامه به صورت میدانی و با نظرخواهی از مردم محلی (سرپرستان خانوار) به ارزیابی و اندازه‌گیری پیشرفت به سوی پایداری اقتصادی گردشگری در روستاهای هدف استان آذربایجان غربی (شامل ۴ روستای سهولان در شهرستان مهاباد، نصرت آباد در شهرستان تکاب، باغچه جوق در شهرستان ماکو و حسنلو در شهرستان نقده) به وسیله رادار پایداری پرداخته شد. سرپرستان خانوارها در چهار روستای هدف گردشگری استان آذربایجان غربی ۱۱۶۰ نفر می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی مورگان استفاده شد و حجم نمونه سرپرستان خانوار ۲۹۰ بدست آمد. به منظور انتخاب نمونه آماری از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب استفاده گردید. نتایج بدست آمده نشان داد که وضعیت شاخص‌های مورد مطالعه در بین روستاهای مختلف یکسان نبوده، بطوریکه شاخص عدالت و رفاه اقتصادی بیشترین میزان میانگین از ۳/۵۰ در روستای باغچه جوق تا ۳/۱۵ در روستای نصرت آباد متغیر است و از نظر شاخص ثبات اقتصادی بیشترین میزان میانگین با ۳/۱۶ در روستای سهولان تا ۲/۹۹ در روستای حسنلو متغیر است.

واژه‌های کلیدی: توسعه، پایداری اقتصادی، روستاهای هدف، گردشگری

مقدمه و بیان مسئله

در عرصه زیستی- فضایی محیط‌های سکونتی به‌ویژه در جوامع در حال توسعه، نابرابری در توزیع منابع، امکانات و منافع ملی میان سکونتگاه‌های شهری و روستایی موجب بروز تنگناها و مشکلاتی در محیط‌های روستایی و شکاف درآمدی میان این مراکز جمعیتی شده است. در نتیجه این مسائل و نابرابری‌ها و تضعیف فعالیت‌های سنتی اقتصادی در مناطق روستایی مانند کشاورزی طی سه دهه قبل، بکارگیری راهکارهای جدید جهت تقویت پایه‌های اقتصادی مناطق روستایی را بیش از پیش ضروری کرده است. یکی از این راهکارها، توسعه و گسترش فعالیت گردشگری روستایی به عنوان جزئی از صنعت گردشگری در آن دسته از روستاهایی است که دارای ظرفیت‌های طبیعی و تاریخی لازم برای گسترش این صنعت است. گردشگری نه تنها به عنوان یک ابزار بالقوه برای تغییر وضعیت فوق، بلکه یکی از عناصر جدایی‌ناپذیر راهبرد توسعه روستایی شده است. گردشگری روستایی با توجه به روند افزایش تخریب روستاها و کاهش کشاورزی سعی در احیای مناطق روستایی دارد و فرصت‌های زیادی برای نیروی کار مازاد که مهارت کمی دارند ایجاد می‌کند. بنابراین، گردشگری می‌تواند به عنوان مهم‌ترین استراتژی برای اشتغال‌زایی سریع در بعضی مناطق معرفی شود (کاظمیه، ۱۳۹۴: ۶).

در مورد توسعه گردشگری در نواحی روستایی، دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی وجود دارد، از نظر موافقان و مخالفان توسعه، گردشگری روستایی به طور فزاینده‌ای به صورت یک نوشدارو افزایش‌دهنده توان اقتصادی، بالابرنده قابلیت زیستی در نواحی دور افتاده، محرک تجدید حیات سکونتگاه‌ها و نیز بهبود دهنده شرایط زندگی جوامع روستایی محسوب می‌گردد (بریدنهان و ویکنز، ۲۰۰۴: ۷۵). البته باید اذعان داشت که گردشگری به تنهایی نمی‌تواند جوابگوی همه نیازهای روستاییان باشد و باید در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی و با برنامه‌ریزی اصولی قرار گیرد تا بتواند نتایج و پیامدهای مناسبی در جهت توسعه و بویژه توسعه پایدار نواحی روستایی به همراه داشته باشد (رضوانی، ۱۳۸۷). از طرف دیگر باید توجه داشت که گردشگری به عنوان یک فعالیت اقتصادی، در مناطق روستایی اکسیری برای تمام مشکلات نیست؛ بلکه در صورت وجود موقعیت یا پتانسیل مناسب، تنها یک راهبرد رشد است. اگر توسعه گردشگری با دقت همراه نباشد پیامدهای زیانباری را بدنبال خواهد داشت (کاظمیه، ۱۳۹۴: ۸).

¹ Briedenhann and Wickens

امروزه توسعه گردشگری از رهیافت‌های رایج اقتصاد محور، به سمت رویکرد توسعه پایدار اجتماعات محلی سوق یافته است و سعی دارد با تأثیرگذاری در سه بعد پایداری اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، ضمن جلب مشارکت جوامع محلی در توسعه اقتصاد ملی از طریق حفاظت از پتانسیل‌ها و حمایت از منابع طبیعی و محیط زیست به توسعه محلی نیز بیانجامد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). نظر به آنکه ابعاد اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی جوامع روستایی به نسبت سایر جوامع از ظرافت‌ها و حساسیت‌های بیشتری برخوردار است؛ لذا روی‌آوری به رویکرد توسعه پایدار در گردشگری روستایی که به طور سیستماتیک تمام ابعاد جامعه محلی را درگیر می‌نماید، از اهمیت بسیاری برخوردار است. در این راستا در حال حاضر روش اساسی که در توسعه گردشگری به کار می‌رود نائل شدن به توسعه پایدار است.

امروزه پارادایم پایداری به عنوان مسأله‌ای مهم و ضروری نمود یافته و توجه مجامع جهانی را در طول دو دهه اخیر به خود جلب کرده است. در این میان زایش این مفهوم در ادبیات گردشگری حاصل تلاش در دستیابی به توسعه پایدار در تمامی زمینه‌های توسعه می‌باشد. سیاست توسعه پایدار گردشگری امروزه یک رویکرد عمومی است که از طریق دولت‌ها مورد توجه قرار گرفته است تا گردشگری از لحاظ بوم‌شناسی در طولانی مدت قابل قبول و از لحاظ مالی خودکفا و از نظر دیدگاه‌های اجتماعی و اخلاقی برای جوامع محلی مفید و نویدبخش باشد (آلتینای و کاشف^۱، ۲۰۰۵: ۲۷۴).

بعد از کنفرانس ریو (۱۹۹۱) کارگاه‌ها، میزگردها و کنفرانس‌های متعددی در زمینه توسعه پایدار برگزار شده و تلاش‌هایی برای تبیین ارتباط مفهومی گردشگری پایدار با توسعه پایدار صورت گرفته است و عمده توجهات به ارتقای رویکردها و ابزارها به منظور دستیابی همه جانبه به توسعه گردشگری در عین محافظت از محیط طبیعی یا فرهنگی در نواحی و مقاصد گردشگری معطوف شده است. از این رو کارشناسان و صاحب‌نظران کشورهای مختلف در مطالعات توسعه گردشگری بر اهمیت و ضرورت توجه به عوامل پایداری در بخش گردشگری تأکید کرده‌اند و به منظور رفع یا تعدیل عوامل ناپایداری در فرایند برنامه‌ریزی و ارزیابی تأثیرات گردشگری به تدوین و تنظیم شاخص‌ها و معیارهایی پرداخت‌اند. نتیجه این رویکرد، ابداع و بکارگیری معرف‌ها و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در چارچوب الگویی منظم در مناطق خاص روستایی است (اکبری سامانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰).

^۱ Altinay and Kashif

استان آذربایجان غربی با پهنه وسیع و چشم‌اندازهای دلنواز، جزء معدود مکان‌هایی می‌باشد که از امکانات و مواهب گردشگری، از آبشار و دریاچه‌ای زیبا گرفته تا جنگل‌های پهناور و کوهستان‌های بلند و دشت‌های سرسبز برخوردار می‌باشد. در کنار این مواهب خداداد طبیعی، تنوع آثار باستانی و تاریخی، این استان را از نظر پتانسیل گردشگری در موقعیت ممتاز و برجسته‌ای قرار داده است. شایان ذکر است که با توجه به ساخت مورفولوژی استان و وجود روستاهای قابل توجه در این بخش از کشور، تعداد قابل توجهی از این امکانات و ثروت‌های جاذب گردشگری در نواحی روستایی استان قرار دارند (تقدیسی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۴).

استان آذربایجان غربی دارای چهار روستای هدف گردشگری می‌باشد که به دلیل داشتن چشمه‌های آبگرم، مکان‌های تاریخی و جاذبه‌های طبیعی فراوان سالانه پذیرای گردشگران بسیاری هستند ولیکن فقدان رویه‌های مشخص مدیریتی و نظام‌های برنامه‌ریزی و نظارتی تعریف شده از سوی جامعه محلی و نهادهای مرتبط باعث شده تا همزمان با رونق نسبی فعالیت‌های گردشگری در روستاهای هدف، تحول قابل توجهی نمودار نگردد. لذا ضروریست تا ابعاد مختلف پایداری و شاخص‌های مرتبط با آن در این روستاها با یک دیدگاه نظام‌مند و روش‌شناسی قابل اعتماد مورد ارزیابی جامع قرار گیرد. هدف اصلی این مطالعه ارزیابی پایداری اقتصادی گردشگری در روستاهای هدف استان آذربایجان غربی و فراهم کردن زمینه توسعه پایدار گردشگری روستایی، در روستاهای تاریخی- فرهنگی و طبیعی و ایجاد ارتباط بین جاذبه‌های گردشگری، فعالیت‌ها، امکانات، خدمات و بازارهای گردشگری از یک سو و بستر سازی برای توسعه پایدار روستایی همه جانبه است.

پیشینه تحقیق

شریف‌زاده و مرادنژادی (۱۳۸۱)، در پژوهش خود با عنوان توسعه پایدار و گردشگری روستایی، گردشگری روستایی را به صورت مفهومی بررسی کرده و ضمن تعریف ابعاد پایداری در گردشگری روستایی در راستای توسعه منابع انسانی با توجه به ظرفیت‌های گسترده کشور، معیارهای پایداری در صنعت گردشگری را برشمرده و در نهایت با ارائه و تبیین رهنمودهایی به شناخت زمینه‌ها و ابعاد مختلف گردشگری روستایی کمک می‌نماید. در مطالعه دیگری مهدوی (۱۳۹۰) به ارزیابی پایداری توسعه گردشگری روستایی در ایران (مطالعه موردی: روستاهای تاریخی- فرهنگی ایران) پرداخته است. در این پژوهش، نتایج به دست آمده از روش میدانی ارزیابی پایداری به وسیله بارومتر پایداری نشان می‌دهد که در مجموع، روستاهای مورد مطالعه از سطح پایداری نسبتاً متوسطی

برخوردارند. اکبریان رونیزی (۱۳۹۱) نیز در مطالعه‌ای به ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان شهرها (روستاها پیرامون کلان شهر تهران) پرداخته است. نتایج این مطالعه نشان داد که الگوهای گردشگری در نواحی روستایی مورد مطالعه در سطح متوسط پایداری قرار دارند و امتیاز پایداری الگوی گردشگری خانه‌های دوم بیشتر از الگوی گردشگری روزانه است.

قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجانی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری (مطالعه موردی تنکابن) به این نتیجه رسیدند که فرآیند توسعه گردشگری در تنکابن با تخریب منابع، نارضایتی جامعه گردشگران و نگرش منفی ساکنان محلی، از اصول و معیارهای توسعه پایدار گردشگری فاصله دارد و از الگوی ناپایدار پیروی می‌کند. در مطالعه دیگری اکبریان رونیزی و رضوانی (۱۳۹۴) به تحلیل و تبیین پایداری توسعه گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دماوند) پرداخته‌اند. محققین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش‌های آماری توصیفی و استنباطی (آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه) و روش‌های غیر آماری (بارومتر و رادار پایداری) به کار گرفته‌اند. نتایج این مطالعه نشان داده است که توسعه گردشگری روستایی در ناحیه مورد مطالعه در سطح پایداری ضعیف قرار دارد که البته در بین روستاهای نمونه، از لحاظ وضعیت پایداری گردشگری، تفاوت معنادار آماری دیده می‌شود. همچنین نتایج بیانگر آن است که بین میزان پایداری گردشگری روستاها با معیارهای فاصله از کلان شهر تهران، میزان جمعیت و تعداد گردشگران، رابطه مستقیم معنادار آماری وجود دارد. دلشاد و همکاران (۱۳۹۶) نیز در مطالعه خود به اولویت‌بندی و تعیین روابط شاخص‌های سنجش پایداری توسعه گردشگری پرداخته‌اند. در این مطالعه از تکنیک دلفی فازی استفاده شده است. نتایج بدست آمده نشان داده است که در بین شاخص‌های مورد مطالعه، شاخص‌های اقتصادی به عنوان مهم‌ترین شاخص در سنجش پایداری گردشگری بوده است.

آریان کیا (۱۴۰۲) توان گردشگری روستای تاریخی سیف‌آباد قدیم شهرستان کازرون را در راستای توسعه و ارتقای گردشگری پایدار مورد ارزیابی قرار داده است. در این مطالعه جهت تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه و آزمون متغیرهای پژوهش، از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه و همچنین از تکنیک SWOT استفاده شده است. نتایج آزمون پیرسون، رابطه معنادار بین افزایش توسعه گردشگری و ارتقای گردشگری در روستای سیف‌آباد را تأیید می‌کند. نتایج آزمون رگرسیون نیز نشان دهنده اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته پژوهش

با توجه به میزان بتا و آماره آزمون متغیرها و سطح معنیداری این متغیرها می‌باشد. نتایج مدل سوات نیز نشان دهنده انتخاب استراتژی رقابتی در ارتباط با وضعیت تحقق توسعه‌ی گردشگری در روستای هدف می‌باشد.

برامل و لین^۱ (۱۹۹۳) مطالعه‌ای با عنوان گردشگری پایدار: ارزیابی یک رویکرد جهانی انجام داده و در آن علاوه بر مشخص کردن مفاهیم و تعاریف گردشگری پایدار، در خصوص جنبه‌های مختلف گردشگری پایدار با یک رویکرد ارزیابی جهانی از وضعیت گردشگری در نقاط مختلف جهان بحث کرده است. محققین معتقدند که اگر گردشگری می‌خواهد پایدار بماند یا به سوی پایداری حرکت کند بایستی کشورها در برنامه‌ریزی‌هایشان، اصول پایداری را به کار بگیرند.

سازمان جهانی گردشگری^۲ (۱۹۹۳) در پژوهشی تحت عنوان شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری به این نتیجه رسیده است که توسعه پایدار گردشگری دارای دو جنبه حفاظت از محیط زیست و منابع و میراث فرهنگی جوامع است. از این رو گردشگری پایدار باید با سیاست مشخص و مدونی به اجرا درآید تا بتواند حرکت امید بخشی را در توسعه همه جانبه فضاهای جغرافیایی تضمین کند. دریمل و کومون^۳ (۱۹۹۶) نیز در تحقیقی با بررسی معیارهای اقتصادی- اجتماعی برای گردشگری پایدار در استرالیا با هدف کاهش موانع بزرگ نواحی تاریخی جهان نشان داد که به منظور توسعه گردشگری پایدار ابتدا: مدیران آژانس‌ها بایستی اطلاعات کاملی برای مدیریت داشته باشند. دوم: یک جریان کاهش نیافتنی از منافع شبکه‌ای اقتصادی می‌باید توسعه و تقویت شود.

توسان^۴ (۱۹۹۸) در مطالعه‌ای با هدف بررسی ریشه‌های توسعه گردشگری ناپایدار در سطح محلی در ترکیه (اورگوپ) به این نتیجه دست یافت که دستیابی به توسعه گردشگری پایدار در سطح محلی در یک کشور در حال توسعه نیازمند انتخاب‌های سخت سیاسی، فرایند تصمیم‌گیری مطمئن، همکاری اپراتورهای تور بین‌المللی و آژانس‌های محلی است. ماسون و درون دربورگ (۲۰۰۲) توسعه گردشگری پایدار در نواحی روستایی (مطالعه موردی ایالت دولومیت باسین ایتالیا) را مورد بررسی قرار دادند. محققین معتقدند که مفهوم پایداری و مدل چرخه حیات گردشگری بسیار به هم مربوط هستند. نتایج این مطالعه نشان داد که اگر مناطق در مرحله ابتدایی از چرخه حیات باشند تعداد گردشگران در این مرحله کم است و اثرات اقتصادی گردشگری کم است. تعداد گردشگران به اندازه‌ای نیست که سبب فراهم آوردن امکانات خاصی باشد، زیرا منابع درآمدی دریافتی کم است. ارتباط گردشگری

¹ Bramwell and Lane

² World Tourism Organization

³ Driml and Common

⁴ Tosun

با اقتصاد محلی بسیار کم است و افراد محلی، منطقه خود را در کنترل خود دارند. حال اگر رشد گردشگری به خاطر افزایش تقاضا بیشتر از ظرفیت تحمل محیط شود اثرات مخربی بر جامعه میزبان خواهد گذاشت و در این صورت گردشگری پایدار نخواهد بود.

عبدالله اف^۱ (۲۰۰۴) تحقیقی در مورد گردشگری روستایی و توسعه پایدار در هوکایدو ژاپن انجام داد و به این نتیجه دست یافت که با توجه به تعارف مختلف و خط مشی های ارائه شده و با ترکیب آنها مدلی قابل فهم و اجرا در عمل کرده که شامل سه دایره متحدالمرکز از مفهوم پایداری است. هسته اصلی مدل، برابری بین نسلی بعنوان هدف اصلی توسعه پایدار می باشد. شالم^۲ (۲۰۰۵) نیز با هدف بررسی چالش ها و فرصت های توسعه پایدار گردشگری در اطراف دریای سرخ نشان داد که وضعیت زیست محیطی منطقه به دلیل ورود دگردشگران و تأثیراتی که بر منطقه به جای گذاشته اند رو به سمت ناپایداری دارد. یارکوا و استوی کوا^۳ (۲۰۰۸) نیز پژوهشی با عنوان پایداری گردشگری روستایی در بلغارستان انجام دادند. نتایج این مطالعه نشان داد که: ۱- گردشگری روستایی در مناطق مورد مطالعه به سطح مطلوبی از توسعه خود نرسیده است ۲- روش های بازاریابی نیازمند توسعه محصولات پیچیده گردشگری مطابق با نیازهای مختلف گردشگران می باشد. ۳- عوامل طبیعی، جغرافیایی، انسانی، فیزیکی و اقتصادی توسعه در مناطق مورد مطالعه فراهم و آماده است.

اوکچ^۴ (۲۰۱۲) در مطالعه ای با هدف گردشگری روستایی چاره ای برای توسعه پایدار به این نتیجه دست یافت که ریشه اصلی مشکلات اقتصادی و زیست محیطی را می توان در بحران های در حال ظهور از مصرف ناپایدار و چشم اندازهای جدیدی از توسعه پایدار با تمرکز همه جانبه معنوی، اخلاقی، روانی و جسمی توسعه انسانی به جای تسلط مصرف گرایی که نیاز زمانه است پیش بینی کرد. در مطالعه دیگری سسوتی اینگنیاس و مناف^۵ (۲۰۱۵) در مطالعه ای به تحلیل توسعه گردشگری پایدار روستایی در روستای کوتهورجو پرداختند. هدف از این پژوهش بررسی امکان سنجی توسعه روستای گردشگری در کوتهورجو است. عناصر مورد ارزیابی در این مطالعه، امکان سنجی اجتماعی و اقتصادی و امکان سنجی مالی بود. نتایج نشان داد که این روستا دارای زیرساخت های کافی و امکانات گردشگری است. متأسفانه، امکان سنجی مالی نشان داد که توسعه گردشگری روستایی برای تلاش برای ارتقاء

¹ Abdullaev

² Shaalam

³ Yarkova. and Stoykova

⁴ Okech

⁵ Sesotyanyngtyasand Manaf

زاغه‌ها امکان پذیر نبوده است. در نهایت محققین با در نظر گرفتن مردم به عنوان موضوع اصلی توسعه پایدار، راهکارهای مختلفی برای توسعه روستایی گردشگری ارائه دادند.

بررسی و مطالعه پیشینه تحقیق حاضر نشان می‌دهد که در اکثر تحقیقات خارجی و مطالعات داخلی عمدتاً به اثرات و پیامدهای گردشگری و نقش آن در توسعه پایدار روستایی پرداخته شده و تنها در چند مورد به طور خاص بر روی شاخص‌های پایداری تأکید شده است. رشد گردشگری به عنوان راهبردی برای توسعه پایدار روستایی، تفکر نسبتاً جدیدی است که سیاستگذاران محلی در جوامع روستایی به اهمیت این راهبرد پی برده‌اند، اما تجربه کافی برای اجرای آن را ندارند. امید است با اجرای این مطالعه گامی در جهت بهبود وضعیت پایداری اقتصادی گردشگری در مناطق مورد مطالعه برداشته شود.

مواد و روش‌ها

از لحاظ روش تحقیق، این مطالعه از نوع تحقیقات توصیفی-پیمایشی و کاربردی است. از نظر شیوه جمع‌آوری و دریافت اطلاعات این تحقیق در حوزه مطالعات میدانی قرار دارد. هدف اصلی این تحقیق ارزیابی پایداری اقتصادی توسعه گردشگری روستایی در روستاهای هدف گردشگری استان آذربایجان غربی شامل ۴ روستای سهولان در شهرستان مهاباد، نصرت آباد در شهرستان تکاب، باغچه جوق در شهرستان ماکو و حسنلو در شهرستان نقده می‌باشد. جامعه آماری سرپرستان خانوارها در چهار روستای هدف گردشگری استان آذربایجان غربی ۱۱۶۰ نفر می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی مورگان استفاده شده است. حجم نمونه سرپرستان خانوار ۲۹۰ بدست آمد. به منظور انتخاب نمونه آماری از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب استفاده شده است.

به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسشنامه استفاده شده است. با توجه به هدف پژوهش و همچنین پیشینه تحقیق و ادبیات موضوع و با همکاری و مشورت اساتید و کارشناسان، پرسشنامه اولیه طراحی گردید. سپس با استفاده از نظرات اساتید، کارشناسان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و بنیاد مسکن و هم چنین بررسی‌های میدانی در منطقه مورد مطالعه پرسشنامه نهایی تهیه شد. در این مطالعه از روش آلفای کرونباخ جهت سنجش پایایی ابزار اندازه‌گیری استفاده شده است. روش آلفای کرونباخ برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه‌ها یا آزمون‌هایی که خصیصه‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کند به کار می‌رود (سرمد و همکاران، ۱۳۸۵). ضریب آلفای کرونباخ بین صفر و یک در نوسان است. اگر مقدار آلفای کرونباخ از ۰/۷ بیشتر

باشد پایایی ابزار اندازه‌گیری قابل قبول تلقی می‌گردد. در این مطالعه آلفای کرونباخ ۰/۷۷ بدست آمد. برخلاف اعتماد یا پایایی، که عمدتاً یک مسأله کمی و قابل اندازه‌گیری است، اعتبار یا روایی مسأله‌ای کاملاً کیفی است. در این مطالعه اعتبار محتوایی، با نظرخواهی از اساتید راهنما و مشاور انجام گرفت و تایید گردید.

روستاهای مورد مطالعه پژوهش حاضر، شامل ۴ روستای هدف گردشگری استان آذربایجان غربی می باشد که عبارتند از روستای نصرت آباد، باغچه جوق، حسنلو و سهولان. این روستاها از موقعیت‌های مختلف طول و عرض جغرافیایی برخوردار بوده است (شکل ۱).

روستای نصرت آباد تکاب از توابع بخش تخت سلیمان شهرستان تکاب، با مختصات جغرافیایی ۴۷ درجه و ۱۳ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۳۶ دقیقه عرض شمالی، در ۴۰ کیلومتری شهر تکاب قرار دارد. این روستا ۲۱۵۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. آب و هوای این روستا در بهار و تابستان معتدل و مطبوع و در پاییز و زمستان سرد است. این روستا حدود ۲۰۰ سال قدمت دارد. روستای تفریحی سهولان در ۴۲ کیلومتری جنوب شرقی شهر مهاباد میان مهاباد-بوکان و همچنین در ۲۵ کیلومتری شهر بوکان واقع شده است. با مختصات جغرافیایی ۴۶ درجه شرقی و ۳۶ درجه و ۴۱ دقیقه عرض شمالی که ارتفاع آن از سطح دریاهاى آزاد ۱۷۵۱ متر است قدمت ۴۰۰ سال پیش است.

روستای باغچه جوق با مختصات جغرافیایی ۶۵ درجه و ۱۳ دقیقه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۴۸ دقیقه عرض شمالی در ۲۲ کیلومتری شمال غربی شهرستان ماکو قرار دارد ارتفاع این روستا از سطح دریا ۲۴۰۰۰ متر است. روستای حسنلو با مختصات جغرافیایی ۳۶ درجه و ۵۷ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی در ۱۲ کیلومتری شمال شرقی شهرستان نقده قرار دارد. ارتفاع این روستا از سطح دریا ۱۶۰۰ متر است. قدمت ۴۰۰۰ سال پیش است.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه استان آذربایجان غربی

از نظر جاذبه های گردشگری، روستاهای مورد مطالعه، دارای منابع و جاذبه های گردشگری متعددی می باشند. جداول (۱) الی (۴) مهم ترین منابع و جاذبه های گردشگری را در روستاهای مورد مطالعه نشان می دهند.

جدول ۱. مهم ترین منابع و جاذبه های گردشگری روستای سهولان

نام اثر/جاذبه	ویژگی ها	نوع اثر-گونه جاذبه
قلعه اوریس	این قلعه بیش از سه قرن قدمت دارد.	تاریخی
غار سهولان	این غار به معنای یخبندان است در زبان کردی و در زبان محلی به آن کونه کوتر یعنی لانه کبوتر می گویند چون این غار پر از لانه های کبوتر است. غار از سه قسمت تشکیل شده است و هر قسمت جلوه های ویژه خود را داراست. آب دریاچه غار به علت املاح آهکی قابل شرب نیست.	تاریخی
حیات طبیعی	این روستای ییلاقی طبیعت زیبایی دارد که پیرامونش منشا جوشش چشمه های فراوانی است و در بهار و تابستان تفرجگاه خوبی برای دوستانان طبیعت می باشد.	طبیعی
مسجد قدیمی		تاریخی/مذهبی
قلعه های پیرامون روستا		تاریخی

پوشاک و لباس رایج	پوشاک مردان شامل کراس، پیراهن، جلیقه، کلاه و کفش و شال(پشتند) می‌باشد. زنان نیز از لباس محلی و سنتی استفاده می‌کنند. لباس محلی زنان شامل پیراهن‌های بلند با طرح‌های زیبا و رنگ‌های	فرهنگی
غذاهای محلی	غذاهای محلی رایج عبارتند از دوکلی (آش)-بریسل (آبگوشت ماست) و سنگسیر (خوراک برنج)	فرهنگی
سوغات و صنایع دستی	میوه‌های خشک مانند آلو و زردالو، گیاهان دارویی مانند آویشن و مرزه، ماست، عسل و پنیر و کره	فرهنگی

جدول ۲. مهم‌ترین منابع و جاذبه‌های گردشگری روستای حسنلو

نام اثر/جاذبه	ویژگی‌ها	نوع اثر-گونه جاذبه
تپه حسنلو	دارای آثار مکشوفه از دژ حسنلو	تاریخی
تالاب حسنلو	مکان امنی برای زندگی جانوران و انواع پرندگان شکاری و تخمگذاری آنها و دارای چشم‌انداز زیبایی از شکار و طبیعت است	طبیعی
مسجد		تاریخی / مذهبی
موزه	وسایل مکشوفه ۱- جام زرین حسنلو؛ ۲- مجسمه شیری نشسته از نقره؛ ۳- ساغر نقره‌ای نقش‌دار (که هر سه در موزه ایران باستان تهران) نگهداری می‌شود؛ ۴- شمشیر و تیر و کمان‌هایی از مفرغ در موزه‌های ایران و جهان؛ ۵- اشیاء از طلا، نقره و ظروف متناهی از سفالین و صدها اشیاء دیگر	تاریخی
پوشش گیاهی متنوع	جارو-درمنه-گون و تلخه	طبیعی
پوشاک و لباس رایج مردم	زنان روستا از لباس محلی خاصی استفاده می‌کنند	فرهنگی
غذاهای محلی	غذاهای محلی رایج عبارتند از آبگوشت، آش و کباب و کله جوش	فرهنگی
سوغات و صنایع دستی	گیاهان دارویی مانند آویشن، شیرین بیان، گردو و بادام	فرهنگی

جدول ۳. مهم‌ترین منابع و جاذبه‌های گردشگری روستای باغچه جوق

نام اثر/جاذبه	ویژگی‌ها	نوع اثر-گونه جاذبه
کاخ باغچه جوق	این کاخ یکی از آثار ملی می‌باشد که به ثبت رسیده است و در زمان تیمور پاشاخان و فرزندش ساخته شده. محوطه این کاخ دارای باغ زیبایی می‌باشد که درختان بلند و سرسبزی دارد. هم چنین این کاخ دارای معماری بسیار جالب از جمله آینه کاری و گچ بری می‌باشد و وسایلی که در این کاخ می‌باشد از گنجینه‌های این روستا به شمار می‌رود که می‌توان به ظروف چینی اعلاء و گرامافون و لوسترهای کریستال اشاره کرد.	تاریخی
آبشار قلعه جوق	این آبشار که ۸۰ متر ارتفاع دارد از کوه‌های قلعه جوق سرازیر می‌شود	طبیعی
حیات طبیعی	وجود کوه‌های بلند اطراف و چشمه‌هایی که از این کوه‌ها سرچشمه می‌گیرند باعث زیبایی روستا می‌شود	مذهبی
پوشاک و لباس رایج مردم	زنان روستا از لباس محلی خاصی استفاده می‌کنند که مشتمل بر پیراهنی بلند و شلیته است.	فرهنگی
غذاهای محلی	غذاهای محلی رایج عبارتند از آبگوشت، کوفته و کباب	فرهنگی
سوغات و صنایع دستی	میوه‌های خشک و گیاهان دارویی، عسل، گردو و بادام	فرهنگی

جدول ۴. مهم‌ترین منابع و جاذبه‌های گردشگری روستای نصرت آباد

نام اثر/جاذبه	ویژگی‌ها	نوع اثر-گونه جاذبه
مسجد	این روستا دارای دو مسجد می باشد که یکی قدیمی و یکی جدید است	مذهبی
خانه های ایوان دار		تاریخی
قلعه زندان سلیمان	این مکان متعلق به دوران مادهاست در این مکان بقایای معبدی است که در گذشته به عنوان زندان استفاده می شده است	تاریخی
تخت سلیمان	تخت سلیمان و آثار بر جای مانده از آن در یک حصار بیضی شکل قرار گرفته است . در این حصار دریاچه و آتشکده دیده می شود	تاریخی
ایوان و خوابگاه خسرو	در مجموعه تخت سلیمان در ضلع شمال غربی دریاچه خرابه های ایوان بلندی باقی مانده و در ضلع جنوبی ایوان خوابگاه خسرو قرار دارد.	تاریخی
آتش فشان	بقایایی از یک آتش فشان خاموش در اطراف قلعه زندان سلیمان دیده می شود که دهانه آن ۱۵۰ متر و عمق آن ۷۰ متر می باشد.	تاریخی-طبیعی
چشمه	در این روستا چشمه های متعددی از آب گرم و سرد جریان دارد.	طبیعی
حیات طبیعی	این روستا در منطقه ای کوهستانی واقع می باشد که دارای بارندگی های فراوان و هم چنین چشمه های متعدد می باشد و به همین علت منظره باغ های سیب این روستا تماشایی است.	طبیعی
پوشاک و لباس رایج مردم	لباس های محلی زنان شامل پیراهنی بلند به نام "کژینک"، "تومان" و جلیقه‌ای که معمولاً کناره‌های آن با زیورآلات مزین شده به همراه "یایللیق" (روسری) می‌باشد. لباس زنان جوان دارای رنگ‌های شاد و طرح‌های گلدار و زیبا است.	فرهنگی
غذاهای محلی	غذاهای محلی رایج عبارتند از آبگوشت، یارما اشی و خوشو	فرهنگی
سوغات و صنایع دستی	قالی، حبوبات، خشکبار، سیب و گوجه سبز	فرهنگی

به منظور عملیاتی نمودن و ارزیابی سطح پایداری اقتصادی توسعه گردشگری روستایی در روستاهای مورد

مطالعه از گویه‌های جدول (۵) استفاده شده است. گویه‌های حاضر از طریق پرسشنامه از سرپرستان خانوار محلی

روستا تکمیل گردید. جدول ۵. ارزیابی پایداری اقتصادی گردشگری

عنوان
عدالت و رفاه اقتصادی
گردشگری دارای منافع اقتصادی برای همه مردم روستا و کسب و کار محلی است.
خانواده من با درآمد حاصله ارایه خدمات و فروش محصولات به گردشگران زندگی خوبی دارند.
من کار در فعالیت های گردشگری را به کار در سایر بخش ها مانند کشاورزی و ... ترجیح می دهم.
گسترش گردشگری در این روستا سطح درآمد ساکنین این روستا را بالا برده است.
درآمد حاصل از فعالیتهای مرتبط با گردشگری در این روستا بیشتر از سایر فعالیتهای می باشد.
معتقدم که افرادی خارج از روستا کلیه مشاغل اصلی گردشگری ما را در دست گرفته اند.
امکان پس انداز بخشی از درآمد از گردشگری وجود دارد.
گسترش گردشگری در این روستا فرصتهای شغلی برای ساکنان این روستا ایجاد کرده است.
شغل بهتر را باید در بخشی غیر از بخش گردشگری به دنبالش رفت.

گسترش گردشگری در این روستا فرصتهای شغلی برای زنان روستا ایجاد کرده است.
من برای کسب این شغل (گردشگری) تحت آموزش و مهارت های مدام و یا ضمن خدمت بوده ام.
اغلب شاغلین در گردشگری روستا، آموزش دیده و ماهر هستند.
من فکر می کنم به واسطه گسترش گردشگری فعالیتهای اقتصادی روستای من در آینده رونق گرفته است.
هزینه بسیاری از کالاها و خدمات در روستا تحت تاثیر گسترش گردشگری افزایش قابل توجهی یافته است.
ثبات اقتصاد
اغلب کالاها و تولیدات گردشگری روستا از منابع محلی ساخته شده و به گردشگران عرضه می گردد.
اکثر کسب و کارها و فعالیت های گردشگری روستا از بین رفته یا در حال اضمحلال هستند.
فعالیت ها و مکانهای ارایه دهنده خدمات گردشگری در طول سال فعال هستند.
درآمد از گردشگری به صورت همیشگی است و در طول سال استمرار دارد.
از سرمایه گذاران کوچک روستا در بخش گردشگری بوسیله ارایه بیمه، اعتبار و ... حمایت می شود.
گردشگری موجب جذب سرمایه گذاری های جدید به روستای ما شده است.
گردشگری موجب بالا رفتن قیمت کالا و خدمات شده و بالطبع باعث افزایش هزینه های زندگی ما شده است.
من علاوه بر کار در بخش کشاورزی در فعالیت های گردشگری هم مشغول کار هستم.
گردشگری موجب ایجاد شغل های دائمی با درآمد مستمر در روستا شده است.
گردشگری مهاجرت جوانان روستا برای کسب شغل و درآمد در جای دیگر را کم کرده است.
گردشگری با ایجاد شغل های جدید در روستا بیکاری فصلی و دایم را در روستا کاهش داده است.

سپس سعی شد تا با طی کردن مراحل محاسبه آماره‌ها، بی مقیاس کردن، هم جهت کردن، هم علامت کردن و تعیین معیار اندازه گیری، اطلاعات گردآوری شده را برای تحلیل و سنجش آماده کرده و سپس با استفاده رادار پایداری به ارزیابی سطح پایداری اقتصادی گردشگری در روستاهای نمونه پرداخته شده است.

۱- محاسبه آماره ها: بعد از آنکه جداول شاخص ها تکمیل شد برای هر ستون از جدول آماره های مربوطه نیز تولید شده و در انتهای جدول اضافه شده است.

۲- بی مقیاس کردن داده‌ها: شاخص های حاصل برای مقایسه با هم و محاسبات آماری لازم است استاندارد و بی وزن شوند برای انجام این کار میزان حداقل و حداکثر هر معرف معین شود و دامنه تغییرات بدست آمد. سپس مقدار حداقل از مقدار عددی هر معرف کم و حاصل بر دامنه تقسیم گردید تا داده های نسبی بی مقیاس بین صفر تا ۱ به دست آید.

۳- هم جهت کردن شاخص‌ها: شاخص‌هایی که تا اینجا ساخته شده اند، جهت صعودی دارند، به عبارتی مقادیر براساس داده‌های حاصل تنها استاندارد شده اند ولی در عمل برخی شاخص‌ها ممکن است، نزولی باشند؛ یعنی هر چه مقدار آن کمتر باشد شرایط بهتری دارد بنابراین لازم است جهت معیارها همسان شود تا امکان مقایسه آن‌ها وجود داشته باشد. بنابراین مجدداً خصوصیات هر شاخص از پایگاه داده خوانده شده، بعد متناسب با آن جهت شاخص اعمال شده است؛ برای شاخص‌هایی صعودی، مقادیر اولیه جایگزین شده و برای شاخص‌های نزولی متمم شاخص محاسبه و جایگزین گردیده است.

۴- هم علامت کردن شاخص‌ها: برخی شاخص‌ها منفی و برخی شاخص‌ها مثبت می باشند و لازم است علامت تمام آن‌ها یکسان شود، بر این اساس شاخص‌هایی که منفی هستند شناسایی شده‌اند و جهت آن‌ها متناسب با موضوع پایداری گردشگری تغییر داده شد.

۵- تعیین معیارهای ارزیابی و اندازه‌گیری پایداری: از جمله مسایل اساسی در اندازه‌گیری شاخص‌های توسعه پایدار معیارها و بعبارت دقیق تر آن حد و مرز میان خوب و بد و یا خوب، متوسط و ضعیف است؛ در اینجا برای تبدیل محاسبات کمی به مقادیر کیفی از طبقات پنج گانه پرسکات آلن استفاده شده است. بدین ترتیب همانطوریکه گفته شد، برای محاسبه شاخص پایداری اقتصادی گردشگری روستایی، ابتدا کمیت‌های مختلف حاصل شده از معرف‌ها به داده‌های نسبی بی مقیاس تبدیل گردید. برای انجام این کار میزان حداقل و حداکثر هر معرف معین شد و دامنه تغییرات بدست آمد. سپس مقدار حداقل از مقدار عددی هر معرف کم و حاصل بر دامنه نوسانات تقسیم گردید تا داده‌های نسبی بی مقیاس بین صفر تا یک بدست آید.

یافته‌ها

مشخصه‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان

ارزیابی وضعیت جنسیت در بین پاسخگویان نشان می‌دهد که از کل نمونه تحقیق برای سرپرست خانوارها ۶۹ درصد را مردان و ۳۱ درصد را زنان با فراوانی ۲۰۰ نفر مرد و ۹۰ نفر زن تشکیل داده‌اند. بررسی وضعیت نسبی سرپرست خانوارها نشان می‌دهد، ۲۲/۸ درصد بین ۲۲-۳۱ سال با فراوانی ۶۶ نفر و ۳۲/۴ درصد بین ۳۲-۴۱ سال با فراوانی ۹۴ نفر و ۲۸/۳ درصد بین ۴۲-۵۱ سال با فراوانی ۸۲ نفر و ۸/۳ درصد بین ۵۱-۶۱ سال با فراوانی ۲۴ نفر و ۸/۳ درصد بین ۶۱-۶۶ سال با فراوانی ۲۴ نفر سن داشته‌اند. باتوجه به این مطالب مشاهده می‌گردد که گروه سنی ۵۲-۶۶ با ۸/۳ درصد در پایین‌ترین رده و گروه سنی ۳۲-۴۱ سال با ۳۲/۴ درصد در بالاترین رده قرار

داشته‌اند. از نظر وضعیت تحصیلات، ۷/۹ پاسخگویان در سطح بی‌سواد، ۱۸/۶ در سطح ابتدایی، ۲۷/۹ در سطح راهنمایی، ۲۳/۸ درصد در سطح دیپلم، ۴/۱ درصد در سطح کارشناسی و ۳/۴ درصد در سطح کارشناسی ارشد و بالاتر تحصیلات می‌باشند. بیشترین فراوانی مربوط به سطح تحصیلات راهنمایی می‌باشد.

یافته‌های توصیفی شاخص پایداری اقتصادی گردشگری روستایی

نتایج و یافته‌های توصیفی حاصل از تحلیل گویه‌های مرتبط با شاخص‌های اقتصادی مبین دامنه‌های متفاوتی از میانگین به دست آمده می‌باشد. همانطور که جدول شماره (۶) نشان می‌دهد در مجموع روستاهای مورد مطالعه، شاخص عدالت و رفاه اقتصادی بیشترین مقدار میانگین با ۳/۵۰ و شاخص ثبات اقتصادی کمترین میانگین با ۲/۹۹ را داشته است. وضعیت شاخص‌های مورد مطالعه در بین روستاهای مختلف یکسان نبوده، بطوریکه شاخص عدالت و رفاه اقتصادی بیشترین میزان میانگین از ۳/۵۰ در روستای باغچه جوق تا ۳/۱۵ در روستای نصرت آباد متغیر است. از نظر شاخص ثبات اقتصادی بیشترین میزان میانگین با ۳/۱۶ در روستای سهولان تا ۲/۹۹ در روستای حسنلو متغیر است.

جدول ۶. یافته‌های توصیفی شاخص‌های ترکیبی پایداری اقتصادی

نام روستا	آماره‌های توصیفی	وضعیت شاخص‌های ترکیبی پایداری اقتصادی	
		ثبات اقتصادی	عدالت و رفاه اقتصادی
باغچه جوق	فراوانی	۱۳۶	۱۳۶
	میانگین	۳/۰۴	۳/۵۰
	انحراف معیار	۰/۵۴	۰/۵۸
سهولان	فراوانی	۱۸	۱۸
	میانگین	۳/۱۶	۳/۴۱
	انحراف معیار	۰/۵۰	۰/۶۶
حسنلو	فراوانی	۱۶	۱۶
	میانگین	۲/۹۹	۳/۲۹
	انحراف معیار	۰/۴۲	۰/۶۳
نصرت آباد	فراوانی	۱۲۰	۱۲۰
	میانگین	۳/۰۱	۳/۱۵
	انحراف معیار	۰/۴۳	۰/۴۷

ارزیابی سطح پایداری اقتصادی گردشگری در روستاهای مورد مطالعه

برای تبدیل محاسبات کمی به مقادیر کیفی از طبقات پنج گانه پرسکات آلن که در جدول شماره (۷) ارائه گردیده، استفاده شده است.

جدول ۷. طبقات پنج گانه ارزیابی پایداری پرسکات آلن

رتبه	ارزش	معادل	وضعیت
۱	۲۰-۰	۰/۲-۰	ناپایدار
۲	۴۰-۲۱	۰/۴۰-۰/۲۱	ناپایداری بالقوه (ضعیف)
۳	۶۰-۴۱	۰/۶۰-۰/۴۱	متوسط
۴	۸۰-۶۱	۰/۸۰-۰/۶۱	پایداری بالقوه (خوب)
۵	۱۰۰-۸۱	۰/۱-۰/۸۱	پایدار

شاخص‌ها و معرف‌های وضعیت پایداری اقتصادی گردشگری روستایی در جامعه نمونه مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. مطابق با روش‌شناسی تحقیق از ابزار گرافیکی رادار پایداری یا AMOEBA برای تحلیل، ترکیب و نمایش ارزش شاخص‌های توسعه پایدار اقتصادی گردشگری استفاده شده است. همانطوریکه نتایج حاصله از جدول شماره (۸) در مورد شاخص‌های پایداری اقتصادی گردشگری نشان می‌دهد روستاهای مورد مطالعه در کل دارای نمراتی بالاتر از حد متوسط می‌باشند،

جدول ۸: ارزش شاخص‌های توسعه پایدار اقتصادی گردشگری

سرپرست خانوار	شاخص‌های پایداری گردشگری روستایی	بعد پایداری
۰/۵۵۴	عدالت و رفاه اجتماعی	اقتصادی
۰/۵۳۴	ثبات اقتصادی	

با عنایت به نتایج حاصله در جدول (۹) و نمودار (۲) از دیدگاه پاسخگویان روستای نصرت آباد با حداکثر امتیاز پایداری اقتصادی گردشگری برابر با ۰/۶۶۰ دارای بیشترین رتبه به لحاظ پایداری است، این روستا دارای بیشترین تعداد گردشگر ورودی نیز می باشد.

جدول ۹. وضعیت پایداری اقتصادی گردشگری در روستاهای نمونه از دیدگاه پاسخگویان

پاسخگویان	نام روستا	پایداری اقتصادی
سرپرست خانوار	باغچه جوق	۰/۵۰۰
	سهولان	۰/۵۶۸
	حسنلو	۰/۴۴۹
	نصرت آباد	۰/۶۶۰
کل		۰/۵۴۴

شکل ۲: وضعیت پایداری اقتصادی گردشگری روستاهای هدف استان آذربایجان غربی

روستاهای مورد مطالعه، به لحاظ شاخص های اقتصادی از وضعیت بهتری برخوردار هستند و در کل همه روستاها دارای پایداری اقتصادی متوسطی هستند. با این اوصاف می توان گفت که عوامل بسیاری در پایداری متوسط اقتصادی گردشگری روستایی نقش داشته اند که می توان به میزان علاقه مندی و رضایتمندی جمعیت از

توسعه گردشگری و روحیه مشارکت پذیری و توانمندی اقتصادی اشاره نمود که تاثیر بسیاری بر پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه در این ابعاد داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

دستیابی به توسعه پایدار مناطق روستایی از اهداف نهایی توسعه پایدار گردشگری روستایی است. بایستی تلاش شود تا عوامل و پیامدهای نامطلوب گردشگری در هر یک از ابعاد مطرح در پایداری گردشگری شناخته شود و از اثرات مخرب گردشگری در این مناطق کاسته شود. یکی از اهداف بنیادین این پژوهش ارزیابی پایداری اقتصادی گردشگری در روستاهای هدف استان آذربایجان غربی بوده است. بر این اساس، تعداد ۲۵ گویه برای ارزیابی پایداری اقتصادی گردشگری روستایی که مناسب با ساختار روستاهای استان آذربایجان غربی و سازگار با محیط روستاها می باشند، بدست آمد و در فرآیند ارزیابی پایداری اقتصادی گردشگری در روستاهای هدف بکار گرفته شدند.

با توجه به مباحث فوق در یک جمع بندی و نتیجه گیری از مباحث نظری می توان گفت که:

- پارادایم توسعه پایدار گردشگری بعنوان یک رهیافت کل نگر و روش شناسی مناسب که مولفه ها و شاخص های پایداری را در هر سه بعد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی گردشگری روستایی بصورت یکپارچه مورد توجه قرار می دهد، اساس و پایه ای مناسب برای ارزیابی پایداری به لحاظ اندیشه ای، روش شناسی و برنامه ریزی فراهم می نماید.

- در این چارچوب، فرآیند ارزیابی پایداری گردشگری روستایی بصورت سیستماتیک و نظامند شاخص ها و معیارهای پایداری را با هم تلفیق و ترکیب نموده و با سنجش و ارزیابی آنها در مناطق روستایی، نتایج ارزیابی پایداری را به سمت توسعه پایدار مناطق روستایی سوق می دهد.

از نتایج حاصل از مطالعه حاضر در جهت پیشرفت به سوی توسعه پایدار اقتصادی گردشگری در روستاهای هدف استان آذربایجان غربی می ایستی علاوه بر بکارگیری اصول و الزامات آن در سیاست ها و برنامه های اجرایی انسانی باید همکاری و هماهنگی تنگاتنگ با مراکز علمی و دانشگاهی، مشارکت و همکاری نهادها و سازمان های مرتبط انجام گیرد.، علایق و نیازمندی های گروه های ذینفع را از جنبه های مختلف در نظر گرفت تا از طریق تعادل بین سه عنصر اصلی، توسعه گردشگری پایدار گردد.

- جهت رسیدن به پایداری اگر نقاط ضعف روستاهای ضعیف حذف شود و پتانسیل‌های روستاهای سطح اول و دوم تقویت شود تعداد گردشگران ورودی جهت بازدید و مدت زمان اقامت آنها در روستا بیشتر می‌شود که توسعه گردشگری روستا را بدنبال دارد. و بعنوان روستاهای هدف معرفی شده و مطالعات جامع برای آن صورت می‌گیرد. در مورد تقویت مهارت و تخصص نیروی

- توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره برداری مناسب از مزارع و باغات روستایی در جهت کسب درآمد بیشتر مدنظر باشد .

- توسعه برنامه های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه های طبیعی و انسانی و جلوگیری از تخریب مزارع و پوشش گیاهی تنوع بخشی به امکانات، فعالیت ها و خدمات گردشگری به منظور افزایش جذب گردشگران صورت گیرد. - تأکید بر هماهنگی بخش های مختلف دخیل در توسعه گردشگری و به طور خاص تشکیل یک تیم هماهنگی گردشگری روستایی در استان انجام گیرد

- تأسیس اتاق فکری متشکل از همه متخصصان فکر و اندیشه در تمامی حوزه های کارشناسی از دانشگاه گرفته تا آژانس های گردشگری، هم چنین از همه نهادها و سازمان های مرتبط نیاز است .

- توسعه و تجهیز روستا، افزایش خدمات و تسهیلات گردشگری و ارتقا کمی و کیفی اقامتگاه‌ها نیز از راهکارهایی است که جهت هرچه بیشتر مهیا شدن روستا به منظور پذیرش گردشگر می بایست در دستور کار قرار بگیرد.

- در زمینه اشتغالزایی و درآمدزایی باید به ساماندهی محل های خرید و فروشگاه‌های صنایع دستی و محلی پرداخته شود. هم چنین برپایی نمایشگاه‌های عرضه محصولات و جشنواره ها از مواردی است که در جهت مقابله با ضعف و اطلاع رسانی بایستی در نظر گرفته شود. *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

رتال جامع علوم انسانی

منابع

- آریان کیا، مصطفی (۱۴۰۲)، ارزیابی توان گردشگری روستای تاریخی سیف آباد قدیم شهرستان کازرون در راستای

توسعه و ارتقای گردشگری پایدار. جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۶، شماره ۱: ۲۴۱-۲۱۹.

- اکبری سامانی، ناهید، بدری، سیدعلی و سلمانی، محمد (۱۳۹۲)، ارزیابی گردشگری پایدار روستایی، مورد شناسی: بخش سامان- شهرستان شهرکرد. جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۹: ۴۸-۲۹.

- اکبریان رونیزی، سعیدرضا (۱۳۹۱)، ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلانشهرها؛ مورد: روستاهای پیرامون کلانشهر تهران. رساله دکتری، دانشگاه تهران.
- اکبریان رونیزی، سعیدرضا و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۴)، تحلیل و تبیین پایداری توسعه گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دماوند). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۷، شماره ۱: ۸۱-۹۵.
- تقدیسی، احمد، گودرزی، سمیه و بیگ محمدی، حسن. (۱۳۹۴)، بررسی و تحلیل چالش‌های توسعه توریسم روستایی از دیدگاه روستائیان روستاهای هدف گردشگری استان آذربایجان غربی. فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا). سال پنجم، شماره اول، ۱۰۰-۸۳.
- دلشاد، علی، ابوهاشم آبادی، فرزانه و قاسمیان صاحبی، ایمن (۱۳۹۶)، اولویت‌بندی و تعیین روابط شاخص‌های سنجش پایداری توسعه گردشگری. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال دوازدهم، شماره ۳۹: ۷۳-۹۴.
- رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۷)، توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار. چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود و پورطاهری، مهدی. (۱۳۸۹)، فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی، سال اول، شماره ۴: ۱۴-۱.
- شریف‌زاده، ابوالقاسم و مرادنزادی، همایون (۱۳۸۱)، توسعه پایدار و توریسم روستایی. ماهنامه اجتماعی اقتصادی جهاد، شماره ۲۵۱.
- قدمی، مصطفی و علیقلی‌زاده فیروزجانی، ناصر (۱۳۹۱)، ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری مطالعه موردی تنکابن. تحقیقات جغرافیایی، دوره ۲۷، شماره ۱ (پیاپی ۱۰۴): ۷۹-۱۰۴.
- کاظمیه، فاطمه (۱۳۹۴)، ارائه مدل ترویج توسعه گردشگری روستایی در نواحی روستایی استان آذربایجان شرقی. رساله دکتری، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.
- مهدوی، داوود (۱۳۹۰)، ارزیابی پایداری توسعه گردشگری روستایی در ایران (مورد: روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران). رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیا.

- Abdullaev, A (2004), Rural Tourism and Sustainable Development in Hookkaido, Candidate for the Degree of Master, Division of Urban and Environmental Engineering, PP. 162-165.
- Bramwell, B., & Lane, B. (1993). Sustainable tourism: An evolving global approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 1(1), 6–16.
- Briedenhann, J. and Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas-Vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*. 25: 71-79.
- Driml, S., & Common, M. (1996). Ecological economics criteria for sustainable tourism: Application to the great barrier reef and wet tropics world heritage areas, Australia. *Journal of Sustainable Tourism*, 4(1), 3-16.
- Okech, R. (2012). Rural tourism as a Sustainable development alternative: an analysis with special reference to Loanda, Kenya, *culture*: 36-54.
- Sesotyanyingtyas, M. and Manaf, A. (2015). Analysis of sustainable tourism village development at Kutoharjo village, Kendal regency of central. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 184: 273–280
- Shaalam, I. M. (2005): Sustainable tourism development in the Red Sea of Egypt threats and opportunities, *Cleaner Production*, No13, pp 83-87.
- Tosun, C., (1998), *De"mits in Approaches to Tourism Development Planning in Developing Countries: The case of Turkey*, International conference of international travel and tourism: Policy, law and management, 19-21 April, Newcastle upon Tyne: University of North Umbria.
- World Tourism Organization, (1993). Indicators for the sustainable management of tourism, Report of the international Working Group on Indicators of Sustainable Tourism to the environment committee.
- Yarkova. Y. & Stoykova, B., (2008), Sustainability of Rural Tourism in the Smolyan Municipality of Bulgaria, *Trakia University, Trakia Journal of Sciences*, Vol. 6, No.3, PP. 31-40.